

JIZVY NA HISTORICKÉ PAMĚTI

Voronina, Olga (ed.). *A Companion to Soviet Children's Literature and Film*.
Boston: Brill, 2020, 507 s.

Alexandra Gončarenko
Masarykova univerzita
goncarengo@ped.muni.cz

Publikace s názvem *A Companion to Soviet Children's Literature and Film* obsahuje dvanáct interdisciplinárně zaměřených příspěvků zařazených do tematických oddílů, jejichž těžištěm je sovětská literární a filmová produkce určená dětskému recipientovi. Jde o promyšlenou mozaiku literárněvědných prací, které si nekladou za cíl panoramatickým způsobem zmapovat celé sovětské období, nýbrž předkládají kritický modus analýzy narativů, přehodnocují vybraná díla, k nimž přistupují jako k symptomům totalitní doby, a přemítají o jejich nejasném dopadu na sovětskou a postsovětskou společnost.

Odbornou publikací prostupuje otázka, můžeme-li bez znalosti souvislostí mezi historií a kulturou určit, zda si sovětská literární a filmová díla pro děti zasluhují opěvovat, neboť jsou součástí kulturního dědictví, či se sluší je oplakávat jako fragment odkazující na národní trauma způsobené politickým režimem. Odpověď nalézáme v jednotlivých tematicky uspořádaných oddílech, které se zakládají na obsahové analýze a interpretaci vybrané sovětské literární i filmové tvorby pro děti, kdy je zejména zdůrazňován estetický, psychologický a politický dopad na dětského recipienta.

Úvodní kapitoly jsou věnovány revolučnímu roku 1917, přijímanému jako prelude vzniku autoritářského režimu vyznačujícího se snahou vše ovládat. Trajektorie vývoje ruské země je utvářena nejen překotnými politickými událostmi, ale rovněž novými obzory dětské literatury představujícími pole pro talentované umělce, kteří dobývali srdce i mysl sovětských občanů, a to navzdory revolučnímu, kolektivistickému a nacionalistickému obsahu děl. Sovětská spisovatelé vytvářeli udatné fiktivní postavy, jež prosazovaly existenci sovětského státu — státu, který vyvraždil miliony svých lidí, jak ostatně zdůrazňuje Olga Voroninová. Zrodila se tak univerzální literatura, jejíž odezvu nacházíme i v současnosti, jelikož se stále ocitá na pomyslném piedestalu čtenářské popularity.

První stránky publikace představují jakési vyrovnávání se s minulostí a směřují k myšlence, že pokud se nevěnujeme komplexním úvahám o historii, vede nesprávně uchopená minulost k vytvoření roztržité a nejasné představy o dějinách Sovětského svazu, jež panuje i v současné době. Zlatý literární i kinematografický fond sovětské doby poskytuje vzhled do kolektivní identity dětského publika a je nástrojem ohlédnutí se za minulostí a odhalení problémů současné ruské společnosti. Olga Voroninová uvádí, že dokud bude minulost příliš idealizována, stále budeme narážet na šablonu spokojené historické reflexe. Nyní přetrvává záliba v reedicích titulů z období od dvacátých do osmdesátých let 20. století, tudíž vzniká otázka, jak dobře čtenáři rozumí sovětským praktikám a ideologickým klišé, která se i nadále šíří s každou

znovu vydanou knihou, a obrazy bezstarostného šťastného dětství, pracujícího davu a všudypřítomné lásky a tolerance jsou nostalgicky okouzleným rodičem předávány další generaci.

Dětská sovětská literatura i kinematografie je tak velebená jako národní odkaz, avšak podle názoru O. Voroninové se opomíjí fakt, že se její teologické, společenské a didaktické aspekty vzpírají intelektuálním, duchovním i estetickým potřebám současného dětského čtenáře, takže se jedná o vytváření tzv. univerzálního moderního textu, jenž je charakteristický infantilními vizemi propagujícími kolektivní štěstí, které se šíří v ideologicky nabitě tvorbě například Arkadije Gajdara a Alexandra Fadějeva. Je proto zřejmé, že zatímco sovětsští občané byli uvězněni v ideologickém očištění — mezi nedosažitelnou a slibnou budoucností na straně jedné a idealizovanou minulostí vyžadující poctu na straně druhé —, současný čtenář se nachází ve zcela jiné situaci a skutečnost, že se přimkl k sovětské literatuře a kinematografii pro děti souvisí s mechanismy kulturní paměti bránícími zmíněné kolektivní reflexi.

První oddíl („Forging a New Children’s Culture: (R)evolution, Poetics, Aesthetics“) se zaměřuje na utváření dětské literatury a filmu v rané sovětské době, kdy sílila cenzura, jejíž selektivní podstata je přirovnávána k Darwinově teorii přirozeného výběru. Na cenzuru je nahlíženo z různých perspektiv: nelze popřít její zničující existenční důsledky pro spisovatele, nicméně stejně tak není možné vyvrátit její podněcování k hledání inovačních postupů uplatňovaných při genezi uměleckého díla. Tím se do popředí dostává nový koncept formování dialektiky mezi uměním a cenzurou. Vyzdvihováno je zejména to, že limitující faktor v tvůrčím procesu vytvářel předpoklady pro vznik ambivalentní dětské literatury. Příspěvek Any Hedberg Oleninové pojednává o úsilí sovětských avantgardních filmařů aplikovat poznatky z oblasti pedagogiky a dětské psychologie do kinematografie s cílem vytvořit maximálně efektní filmové scény, a to pomocí subtilního zkoumání smyslového vnímání, poznání a řeči dítěte. Nadnesena je také otázka zdánlivé neslučitelnosti fantazie, absurdity, nekonvenční logiky a experimentů s jazykem (заумь) jakožto výchozích principů dětské avantgardní literatury s postuláty sovětského režimu. V posledním příspěvku tohoto oddílu Oleg Minin nastiňuje spolupráci básníků poslední experimentální skupiny OBERIU s lenigradskými periodiky *Jež* (Еж) a *Čiž* (Чиж) a snaží se postihnout skutečnou uměleckou a vzdělávací povahu poetických textů s ohledem na jejich ideologickou vhodnost.

Druhý oddíl („Constructing Socialism, Building the Self: History, Ideology, Narrative“) se otevírá odborným textem Mariny Balinové, který se zabývá složitým vzestupem a vývojem dobové historické prózy určené dětskému recipientovi. Jde o literaturu, jež umožňuje sledovat žánrový eklekticismus a tvorbu autorů, kteří ve svých historických pohádkách překlenují politická dogmata. Další příspěvek Olgy Voroninové souvisí taktéž s ideologií vytvářející obraz dítěte v porevoluční dětské próze. Důraz je však kladen zejména na budování kultu dítěte — intelektuálně nezávislého, emočně nepřipoutaného k rodičům a se silným pocitem sounáležitosti se sovětským státem. Autorka předkládá díla, jejichž distinktivním znakem je narušení kauzální hierarchie tradičního dětského příběhu, neboť v porevoluční próze dětský hrdina figuroval v kulturní osvětě sovětských občanů, reformoval starší apolitické nebo antikomunistické obyvatelstvo a příslušelo mu privilegium učit

dospělé, jak jednat v souladu se sovětskými etickými normami. Přestože je postava dítěte se stigmatem hrdinství modelovaným politickým režimem v sovětské literární produkci zcela zjevná a frekventovaná, není dostatečně prozkoumána, následující studie proto nabízí kontinuální vývoj sovětské příběhové prózy s dětským hrdinou osvětlující tuto problematiku. Kulturněhistorický fenomén vyobrazení dětského protagonisty se objevuje i v próze podávající svědectví o obléhání Leningradu, čemuž se věnuje poslední příspěvek druhého oddílu v autorské spolupráci Tatiany Voroninové a Poliny Barskovové, který je pojat v duchu analytického úvodu dokumentujícího sovětské válečné události. Autorky představují některé významné spisovatele (Jurij German, Věra Panovová, Leonid Pantelejev, Alexandr Krestinskij, Jurij Pomozov a Ilja Mikson) a referují o obrazu dítěte v souvislosti s formováním kolektivní kulturní paměti o válce, přičemž pozornost se upíná především k projevům nezpochybnitelného heroismu, který je v mnoha ohledech signifikantní a předznamenávající iniciační rituál.

Třetí oddíl („New Approaches to the Avant-Garde: Reconstructing the Canon“) se nese v duchu nových přístupů, což dokazuje první příspěvek, v němž se Maria Khotimski navrácí k cenzuře, která donutila spisovatele hledat možnosti sebevyjádření v dětské literatuře a překladech básnické tvorby pro děti. Autorka se věnuje zejména druhému útočišti, a nabízí tak přehled autorů, jejichž překlady měly výrazný vliv na utváření sovětské dětské literatury (překlady Korněje Čukovského, Samuila Maršaka, Daniila Charmse, Sergeje Michalkova, Borise Zachodera a Genricha Sapgira), dále autorka sleduje institucionální a estetické změny, k nimž došlo v oblasti literárního překladu, zároveň zohledňuje odlišná stanoviska k překladům dětské poezie, která byla charakteristická pro jednotlivá období sovětské éry. Jistou míru inovace přináší animované pohádky pro děti, které vytvořil sovětský režisér Ivan Petrovič Ivanov-Vano, jemuž je věnována odborná práce Lory Wheeler Mjolsnessové. Jde o polemiku nad tvůrčími a teoretickými úspěchy výše zmíněného režiséra a rovněž je předkládána analýza jeho reinterpretace odkazu Walta Disneyho v ideologickém kontextu sovětské animované pohádky, odlišující se však narativní a vizuální objevností. Mezi ikonická díla sovětské kinematografie pro děti patří i *Popelka* z roku 1947 (Naděžda Koševerovová a Michail Šapiro). Tímto uměleckým projektem se zabývá příspěvek Larissy Rudovové, v němž si autorka všímá toho, nakolik se tvůrčí filmový počín vymanil z estetických a normativních omezení socialistického realismu, a dokládá přítomnost hravé avantgardní tradice. Je třeba poznamenat, že Larissa Rudovová při analýze vychází z konceptu ozvláštnění Viktora Šklovského, čímž se distancuje od zautomatizované percepce a navrácí se ke skutečným vlastnostem umění prostřednictvím zaktualizovaného imaginárního vnímání. Třetí oddíl je završen odborným textem Anny Fishzonové, v němž se autorka snaží nalézt latentní paralely mezi filmovým zpracováním pohádky *Čeburaška* a dílem Garyho Shteyngarta.

Přestože vznikla řada monografií a kritických studií (Marina Balinová, Birgit Beumersová, Marietta Chudakovová, Jevgenij Dobrenko, Ben Hellman aj.), v nichž se setkáváme se způsoby rozkolísané recepcí ve vztahu k ideologické funkci v dětské literatuře a kinematografii, téma sovětské umělecké tvorby neztrácí na své aktuálnosti a nelze ho považovat za zcela probádané. Všechny výše uvedené dílčí sondy autorů z řad amerických a ruských literárních vědců odkrývají jizvy na kulturní historické paměti, neboť s jakousi kaleidoskopickou schopností uvádějí nové aspekty nazírání

na sovětskou kulturu, jsou kritickým diskurzem, otevřeným neustálému posouvání interpretačních postojů vyvracejících, nebo naopak potvrzujících mýty o sovětské literární a kinematografické produkci pro děti a s intencí k přehodnocení sovětské umělecké produkce vedou čtenáře k posouzení relativní hodnoty vybraných uměleckých objektů. Nehledě na chybějící souhrnný závěr a nevyváženost při analýze zvolených titulů, kdy jádro tvoří díla zejména z oblasti literatury, lze knihu *A Companion to Soviet Children's Literature and Film* označit za inspirativní počín v prolomení tendenčního vnímání uměleckého odkazu sovětského období.

